

Răspunderea juridică în cazul donației de organe, țesuturi și celule

dr. Camelia SPASICI¹

Rezumat

Lucrarea își propune să analizeze răspunderea juridică în cazul donației de organe, țesuturi și celule. Prezentul studiu este împărțit în două părți, respectiv incapacitățile prevăzute de lege în domeniul donației de organe, celule și țesuturi și în cea de a doua parte analizarea formelor de răspundere juridică în domeniu. Codul civil și Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății cuprind dispoziții prin care sunt instituite interdicții referitoare la prelevarea și transplantul de organe. În prima parte voi analiza particularitățile privind donația de organe, celule și țesuturi făcând distincția între cele două categorii de persoane donatoare (persoane în viață și persoane decedate). În cea de a doua parte voi trata cele două forme de răspundere angajate în domeniul supus studiului, respectiv răspunderea civilă contractuală și răspunderea civilă delictuală. Cele două forme de răspundere trebuie să conțină elemente specifice răspunderii în general: fapta ilicită, prejudiciul, legătura de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu și culpa (vinovăția).

Concluzia la care vom ajunge pornind de la formele răspunderii civile: delictuală sau contractuală este că răspunderea medicului are un caracter delictual și nu un caracter contractual, deoarece viața, sănătatea, integritatea fizică sau psihică nu pot face obiectul vreunei convenții, iar în cazul răspunderii contractuale, prejudiciul pe care îl cauzează medicul reprezintă o consecință a executării necorespunzătoare a obligației ce-i revine din contractul încheiat cu bolnavul.

Cuvinte cheie: donator, donatar, consimțământ informat, răspundere civilă delictuală, răspundere contractuală

I. Incapacități de a primi donații

Societățile avansate au la bază ideea statului de drept și a „cetățeanului responsabil”. Omul liber și conștient de consecințele faptelor sale stă la temelia statelor dezvoltate.

În condițiile de mai sus, omul generos se situează la limitele superioare ale condiției umane.

Donația este „contractul prin care, cu intenția de a gratifica, o parte, numită donator, dispune în mod irevocabil de un bun în favoarea celeilalte părți, numită donatar” (art. 985 C. civ.).

Donația se încheie valabil atunci când voința *animus donandi* este exprimată cu îndeplinirea tuturor condițiilor de validitate prevăzute de lege (art. 1179 C. civ.).

¹ Lectro universitar la Facultatea de Administrație și Afaceri din cadrul Universității București, av_cameliastanciulescu@yahoo.com

Regula generală în contracte: orice persoană poate contracta (în condițiile legii). Ca excepție, legea instituie unele interdicții, în materie.

Interdicțiile (prohibițiile) în materie civilă sunt de două feluri: *incapacități* instituite în considerația unor persoane (*intuitu personae*) și *inalienabilități* stabilite în considerarea bunului (*intuitu rei*).

Rezultă că, putem vorbi despre ”incapacități ale persoanelor” sau de ”bunuri inalienabile”.

Cazurile de incapacități speciale, ce fac obiectul analizei de față, *sunt expres și limitativ* prevăzute de lege și *de strictă interpretare*².

1. Prohibiții în materia donației (dreptul comun)

Interdicțiile legale în materie, diferă după cum privesc incapacitățile de a dispune ori de a primi donații.

a). Incapacități de a dispune prin donații. Potrivit art. 988 alin. 1 C. civ., în principiu, „cel lipsit de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă nu poate dispune de bunurile sale prin liberalități, cu excepția cazurilor prevăzute de lege” (s.n.).

Sunt deci, în principiu, incapabili de a dispune prin donații: *minorii și interzicții judecătorești* (a se vedea art. 43 alin. 1 și art. 41 C. civ.).

Potrivit art. 988 alin. 1 C. civ., *minorii nu pot face donații* (nici cu încuviințarea părinților și nici cu autorizarea instanței de tutelă).

Mai mult, „nici chiar după dobândirea capacității depline de exercițiu persoana nu poate dispune prin liberalități în folosul celui care a avut calitatea de reprezentant ori ocrotitor legal al său, înainte ca acesta să fi primit de la instanța de tutelă descărcare pentru gestiunea sa”. Se exceptează situația în care reprezentantul ori, după caz, ocrotitorul legal este ascendentul dispunătorului (art. 988 alin. 2 C. civ.)³.

În cazul în care minorul se căsătorește și dobândește capacitate de exercițiu deplină, el va putea să încheie valabil contracte de donație.

Tot astfel, va putea dispune prin donații și minorul care a împlinit vârsta de 16 ani și care a dobândit capacitate de exercițiu anticipată, acordată de instanța de tutelă pentru motive temeinice (art. 40 C. civ.).

Persoanele puse sub interdicție prin hotărâre judecătorească, fiind lipsite de capacitate de exercițiu, nu pot încheia valabil contracte de donație (cu atât mai mult cu cât, în general, nu pot contracta).

De precizat că, *alienatul sau debilul mintal, nepus sub interdicție, este prezumat a fi normal*, iar actele încheiate de el vor fi valabile, până când acesta va fi pus sub interdicție (momentul de referință al capacității persoanei fiind, evident, cel al încheierii contractului).

² L. Stănculescu, V. Nemeș, *Dreptul contractelor civile și comerciale*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 73-74.

³ În acest caz, nerespectarea incapacității se sancționează cu *nulitatea relativă* a donației.

Sanctiunea nerespectării incapacității minorilor și a interzișilor judecătorești de a dispune prin donații este *nulitatea absolută* a actului încheiat⁴.

Ca excepție la cele de mai sus, în condițiile art. 41 alin. 3 și art. 43 alin. 3 C. civ., *minorii și interzișii judecătorești* (fără excepție) *pot încheia singuri donații*, „de mică valoare, cu caracter curent și care se execută la momentul încheierii lor”⁵.

b). Incapacități de a primi donații. Potrivit art. 990 alin. 1 C. civ., sunt anulabile donațiile „făcute medicilor, farmaciștilor sau altor persoane, în perioada în care, în mod direct sau indirect, îi acordau îngrijiri de specialitate dispunătorului pentru boala care este cauză a decesului” (s.n.).

Dispozițiile de mai sus sunt aplicabile și în privința preoților sau a altor persoane care acordau asistență religioasă în timpul bolii care este cauză a decesului (art. 990 alin. 3 C. civ.).

Ca excepție, *donațiile sunt valabile*, dacă (în situația de mai sus) au fost făcute:

- soțului, rudelor în linie dreaptă sau colateralilor privilegiați;
- altor rude până la al patrulea grad inclusiv, dacă, la încheierea contractului, donatorul nu are soț și nici rude în linie dreaptă sau colaterali privilegiați (art. 990 alin. 2 C. civ.).

Dacă dispunătorul a decedat din cauza bolii, termenul de prescripție a dreptului la acțiunea în anulare curge de la data la care moștenitorii au luat cunoștință de existența contractului (art. 990 alin. 4 C. civ.).

În cazul în care „dispunătorul s-a restabilit”, acțiunea în anularea donației poate fi introdusă în termen de 3 ani de la data respectivă (art. 990 alin. 5 C. civ.).

Nerespectarea incapacităților de a primi donații, enumerate mai sus, se sancționează cu *nulitatea relativă* a contractului.

2. Particularitățile în domeniul donațiilor de organe, celule și țesuturi

Codul civil și Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății cuprind dispoziții prin care sunt instituite interdicții referitoare la prelevarea și transplantul de organe.

Potrivit art. 67 C. civ., nicio persoană nu poate fi supusă experiențelor, testelor, prelevărilor, tratamentelor sau altor intervenții în scop terapeutic ori în scop de cercetare științifică decât în cazurile și în *condițiile expres și limitativ* prevăzute de lege.

Prelevarea și transplantul de organe, țesuturi și celule de origine umană de la donatori în viață se fac exclusiv în cazurile și condițiile prevăzute de lege, *cu acordul scris, liber, prealabil și expres* al acestora și numai după ce *au fost informați*, în prealabil, asupra *riscurilor intervenției* (art. 68 alin. 1 C. civ.).

În toate cazurile de mai sus, donatorul poate reveni asupra consimțământului dat, până în momentul prelevării.

⁴ Incapacitățile speciale de a dispune sunt, în dreptul nostru, *numai de folosință*, „cu alte cuvinte, legea refuză incapabilului (...) *chiar dreptul de a dispune* prin donație sau legat” (s.n.); a se vedea M. Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București, 1966, p. 158163.

⁵ L. Stănculescu, *Drept civil. Contracte*, Ed. Hamangiu, București, 2014, p. 218-219.

Potrivit art. 68 alin. 2 C. civ., se interzice prelevarea de organe, țesuturi și celule de origine umană de la minori, precum și de la *persoanele aflate în viață, lipsite de discernământ din cauza unui handicap mintal, unei tulburări mintale grave sau dintr-un alt motiv similar*, în afara cazurilor expres prevăzute de lege.

De asemenea, orice acte care au ca obiect conferirea unei valori patrimoniale corpului uman, elementelor sau produselor sale sunt lovite de *nulitate absolută*, în afara cazurilor expres prevăzute de lege (art. 66 C. civ.).

La cererea persoanei interesate, „instanța poate lua toate măsurile necesare pentru a împiedica sau a face să înceteze *orice atingere ilicită adusă integrității corpului uman*, precum și pentru a dispune repararea daunelor materiale și morale suferite” (art. 69 C. civ.).

Legea nr. 95/2006 cuprinde dispoziții distincte pentru două categorii de donatori: persoane „în viață” sau decedați⁶.

a). *Pentru a putea fi donator „în viață”, persoana trebuie să fie majoră, cu capacitate de exercițiu deplină, iar prelevarea să fie făcută în scop terapeutic.*

Potrivit art. 144 lit. a din Legea nr. 95/2006 (modificat prin Legea nr. 71/2011 și O.U.G. 35/2012), prelevarea de organe, țesuturi și celule de origine umană în scop terapeutic se poate efectua de la persoane majore în viață, având *capacitate de exercițiu deplină*, după obținerea consimțământului informat, scris, liber, prealabil și expres.

Ca excepție, în cazul în care donatorul este minor și rudă de până la gradul al IV-lea cu primitorul, este admisibilă prelevarea de celule stem hematopoietice medulare sau periferice (în condițiile prevăzute de art. 145 alin. 2 din lege).

Consimțământul donatorului major „trebuie să fie informat, scris, liber, prealabil și expres” (art. 144 lit. a din lege).

Consimțământul se semnează numai după ce donatorul a fost informat de medic, asistentul social sau alte persoane cu pregătire de specialitate asupra eventualelor riscuri și consecințe pe plan fizic, psihic, familial, profesional și social, rezultate din actul prelevării (art. 144 lit. b din lege).

Donatorul poate reveni, înainte de prelevare, asupra consimțământului dat (art. 144 lit. c din lege).

Donația de măduvă osoasă de la minori se poate face numai cu consimțământul minorului dacă acesta a împlinit vârsta de 10 ani și cu acordul scris al ocrotitorului legal, respectiv al părinților, tutorelui sau al curatorului⁷.

În cazul donatorului care are cel puțin 10 ani, consimțământul acestuia, scris sau verbal, se exprimă în fața președintelui tribunalului în a cărui circumscripție teritorială se află centrul unde se efectuează transplantul sau al tribunalului în a cărui circumscripție teritorială locuiește donatorul, după efectuarea obligatorie a unei anchete psihosociale de către direcția generală de asistență socială și protecția copilului (art. 145 alin. 2 lit. a și b și alin. 3). Refuzul minorului, scris sau verbal, împiedică orice prelevare.

⁶ Legea face distincția între *donator decedat fără activitate cardiacă și cu activitate cardiacă*.

⁷ Dacă minorul nu a împlinit 10 ani, prelevarea se poate face cu acordul ocrotitorului legal.

Prelevarea și transplantul de organe, țesuturi și celule de origine umană ca urmare a exercitării unei constrângeri de natură fizică sau morală asupra unei persoane sunt interzise (art. 144 lit. d din lege). De asemenea, atât donatorul, cât și primitorul vor semna un înscris autentic prin care declară că donarea se face în scop umanitar, are caracter altruist și nu constituie obiectul unor acte și fapte juridice în scopul obținerii unui folos material sau de altă natură (art. 144 lit. f).

Prelevarea de organe, țesuturi sau celule de la donatorul viu se va efectua cu avizul comisiei de avizare a donării de la donatorul viu, constituită în cadrul spitalului în care se efectuează transplantul. Această comisie va evalua motivația donării și va controla respectarea drepturilor pacienților (art. 146 alin. 1 lege).

Datele privind donatorul și receptorul, inclusiv informațiile genetice, la care pot avea acces terții, vor fi comunicate sub anonim (art. 146 alin. 7 lege)⁸.

b). Donația de organe *de la persoanele decedate* se efectuează numai dacă moartea cerebrală a fost confirmată medical.

Prelevarea de organe de la persoanele decedate se face cu respectarea a *două condiții*:

– numai *dacă există consimțământul în scris* al persoanelor abilitate;

– dacă prin actul prelevării *nu se compromite o autopsie medicolegală* solicitată în condițiile legii (art. 148 alin. 8 din lege).

În acest caz, donația se face având *consimțământul scris* al cel puțin unuia dintre membrii majori ai familiei sau al rudelor, în următoarea ordine: soț supraviețuitor, părinți, descendenți, frate/soră, altă rudă în linie colaterală până la gradul al IV-lea inclusiv.

Ca excepție, consimțământul acestora nu mai este necesar când persoana decedată și-a exprimat deja opțiunea în favoarea donării printr-un act notarial de consimțământ pentru prelevare și înscrierea în Registrul național al donatorilor de organe, țesuturi și celule.

Prelevarea de organe, țesuturi și celule de la *donatorii vii și decedați* se efectuează *numai după un control clinic și de laborator* care să stabilească compatibilitatea donatorului cu primitorul și să excludă orice boală infecțioasă, o posibilă contaminare sau alte afecțiuni care reprezintă un risc pentru primitor, conform protocoalelor stabilite pentru fiecare organ, țesut sau celulă (în cazul celulelor stern contaminate).

Pentru a fi efectuat transplantul de organe, donatarul trebuie să își manifeste în scris consimțământul, după ce a fost informat asupra riscurilor și beneficiilor procedurii⁹.

⁸ În cazul în care donatorul nu dorește să își divulge identitatea, se va respecta confidențialitatea donării, cu excepția cazurilor în care declararea identității este obligatorie prin lege (art. 146 alin. 8).

⁹ Când donatarul este în imposibilitate de ași da consimțământul, acesta poate fi dat în scris de către unul dintre membrii familiei sau de reprezentantul legal al acestuia (art. 151 alin. 1).

Când persoanele donatoare sunt minori sau persoane lipsite de capacitate de exercițiu, consimțământul va fi dat pentru ei de părinți sau de celelalte persoane care au calitatea de ocrotitor legal al acestora¹⁰.

*În mod excepțional, transplantul se poate efectua fără consimțământul persoanei donatoare sau a împuterniciților legali, dacă, datorită unor împrejurări obiective, legătura cu familia ori cu reprezentantul legal al primitorului, aflat în imposibilitate de ași da consimțământul, nu se poate lua în timp util, iar întârzierea ar conduce inevitabil la decesul pacientului (art. 151 alin. 2 din lege)*¹¹.

II. Răspunderea juridică - consecința producerii unui vătămări (prejudiciu)

În dreptul modern actual, răspunderea juridică constituie unul dintre principiile fundamentale ale dreptului. În viziunea actuală, responsabilitatea înseamnă asumarea răspunderii față de rezultatul acțiunii sociale a omului¹².

În general, răspunderea (juridică) reprezintă obligația persoanei de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită¹³.

În raport de obiectul său, răspunderea juridică poate fi: penală, civilă, disciplinară, materială etc.

Răspunderea penală constă în obligația unei persoane de a răspunde în fața organelor de urmărire penală și apoi în fața instanței de judecată pentru fapta prevăzută de legea penală pe care a săvârșit-o, obligația de a suporta măsurile de constrângere penală prevăzute de lege pentru săvârșirea infracțiunii și inclusiv obligația de a executa pedeapsa aplicată.

Răspunderea disciplinară este o prerogativă a angajatorului care poate aplica, potrivit legii, sancțiuni disciplinare salariaților săi ori de câte ori constată că aceștia au săvârșit o abatere disciplinară¹⁴.

Răspunderea materială reprezintă obligația salariatului de a repara prejudiciul cauzat angajatorului, prin fapta comisă cu vinovăție și în legătură cu serviciul.

Răspunderea civilă este una dintre cele mai importante manifestări ale răspunderii juridice, prin cele două componente ale sale: răspunderea contractuală și răspunderea delictuală.

¹⁰ D. Cimpoeru, Malpraxisul, Ed. C.H.Beck, București, 2013, p. 151 și urm.

¹¹ Apreciem că excepția prevăzută de art. 151 alin. 2 din lege nu este de natură a schimba caracterul contractual al donației de organe.

¹² Vezi I.M. ANGHEL, FR. DEAK, M.F. POPA, *Răspunderea civilă*, Ed. Științifică, București, 1970, p. 39.

¹³ Vezi M. Costin, *Răspunderea juridică în R.S.R.*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 19.

¹⁴ *Abaterea disciplinară* este o faptă în legătură cu munca și care constă într-o acțiune sau inacțiune săvârșită cu vinovăție de către salariat, prin care acesta a încălcat normele legale, regulamentul intern, contractul individual de muncă sau contractul colectiv de muncă aplicabil, ordinele și dispozițiile legale ale conducătorilor ierarhici.

Deși distincte, între cele două forme de răspundere civilă nu există deosebiri esențiale. Astfel, deopotrivă ele trebuie să conțină elemente specifice răspunderii în general: fapta ilicită, prejudiciul, legătura de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu și culpa (vinovăția). În plus, în cazul răspunderii contractuale, trebuie să existe în prealabil un contract valabil încheiat¹⁵.

Răspunderea civilă este o formă a răspunderii juridice în temeiul căruia o persoană este obligată să repare prejudiciul cauzat altuia prin fapta sa, ori, în cazurile prevăzute de lege, prejudiciul pentru care este răspunzător.

Fundamentului răspunderii civile este exprimat prin următoarele teorii:

- teoria responsabilității subiective (potrivit căreia poate fi sancționată numai o conduită culpabilă, a fost dominantă în cursul vremii în doctrina juridică) și,
- teoria răspunderii obiective (potrivit căreia culpa neputând fi dovedită, victima deși inocentă, trebuie să suporte povara prejudiciului) și
- teoria garanției (care reproșează, în esență, teoriei subiective și teoriei obiective, întemeiată pe ideea de risc, faptul că încearcă să găsească soluția problemei numai în partea autorului prejudiciului, fie că este vinovat, fie că este creator de risc, omițând nejustificat poziția victimei¹⁶).

A.Răspunderea civilă delictuală

Răspunderea delictuală constă în obligația legală pe care o are autorul unui fapt ilicit cauzator de prejudicii altei persoane de a repara acel prejudiciu. Astfel, potrivit art. 1349 alin. (1) C. civ., „Orice persoană are îndatorirea să respecte regulile de conduită pe care legea sau obiceiul locului le impune și să nu aducă atingere, prin acțiunile ori inacțiunile sale, drepturilor sau intereselor legitime ale altor persoane”.

Persoana care, având discernământ, încalcă această îndatorire răspunde de toate prejudiciile cauzate, fiind obligată să le repare integral [art. 1349 alin. (2) C. civ.].

Regula în materie o constituie răspunderea pentru fapta proprie, dar persoana este obligată să repare și prejudiciul cauzat de fapta altuia, de lucrurile ori animalele aflate sub paza sa, precum și de ruina edificiului [art. 1349 alin. (3) C. civ.]¹⁷.

Răspunderea civilă delictuală este reglementată de art. 1349-1395 C. civ., dar și de alte acte normative precum: O.G. nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor, Legea nr. 245/2004 privind securitatea generală a produselor, O.G. nr. 29/1997 privind Codul aerian etc.

Potrivit art.1357 alin. 1 C. Civ.,” Cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu vinovăție, este obligat să îl repare”.

¹⁵ Cu privire la deosebirile dintre răspunderea contractuală și cea delictuală, a se vedea L. POP, I-F. POPA, S.I. VIDU, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 379 și urm.

¹⁶ L. Pop, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Universitatea Babeș-Bolyai, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 152.

¹⁷ Răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte se stabilește prin lege specială. Art. 1.346-1.350

Toate formele răspunderii delictuale trebuie să îndeplinească cumulativ unele condiții generale și, în funcție de particularitățile fiecărei forme în parte, și condiții speciale. Acestea sunt fapta ilicită, un prejudiciu, un raport de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu și vinovăția autorului.

a) Fapta ilicită reprezintă prima condiție a răspunderii civile delictuale. Fapta ilicită a omului care cauzează altuia un prejudiciu poate consta într-o acțiune sau inacțiune. Fapta comisivă, ca delict civil, poate consta în sustragerea ori distrugerea unor bunuri, etc. soldate cu pagube. Fapta omisivă constă în atitudinea autorului de a refuza să acționeze într-un anumit fel, deși era obligat să o facă.

b) Prejudiciul reprezintă consecința negativă suferită de o persoană ca urmare a faptei ilicite săvârșite de o altă persoană.

Spiritul răspunderii civile este cel de reparație, de acoperire a prejudiciului cauzat unei persoane prin fapta ilicită.

După cum există sau nu posibilitatea unei evaluări bănești directe, prejudiciul poate fi moral sau patrimonial.

Prejudiciul patrimonial poate fi material sau corporal.

Pentru ca prejudiciul să fie susceptibil de reparare, trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să fie cert, direct și să nu fi fost reparat încă.

Prejudiciul este cert atunci când este sigur sun aspectul existenței și al întinderii sale.

Prejudiciul cert este întotdeauna și actual (adică produs la data când se pretinde repararea lui) cum este, de altfel și prejudiciul viitor care deși nu s-a produs, este sigur că se va produce în viitor.

Prejudiciul este direct atunci când este urmarea firescă a faptei ilicite, explicându-se prin legătura obiectivă și necesară de cauzalitate între faptă și prejudiciu.

c) Raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu este o condiție esențială a angajării răspunderii delictuale¹⁸. Astfel, potrivit art. 1357 C. civ. răspunderea este angajată pentru fapta „celui care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită „.

Victima faptei ilicite poate obține reparațiunea pagubei pricinuite doar dacă va dovedi existența legăturii de cauzalitate între prejudiciu și fapta care atrage răspunderea delictuală.

Tot astfel, făptuitorul poate să dovedească inexistența acestui raport de cauzalitate sau existența unei cauze străine, neimputabile lui, care a determinat producerea prejudiciului.

Raportul de cauzalitate dintre faptă și prejudiciu trebuie să fie direct, sigur și necesar.

d) Vinovăția (culpa) făptuitorului este singura condiție subiectivă care angajează răspunderea delictuală a făptuitorului.

Vinovăția sau culpa reprezintă atitudinea psihică a făptuitorului față de faptă și de urmările ei (atitudine existentă la momentul săvârșirii faptei).

Răspunderea delictuală intervine numai când fapta cauzatoare de prejudiciu este imputabilă autorului.

Potrivit noului Cod civil „Autorul faptei ilicite este obligat să repare prejudiciul cauzat și când este urmare a atingerii aduse unui interes al altuia, dacă interesul este

¹⁸M Eliescu, Răspunderea civilă delictuală, Ed. Academiei, București, 1972, p. 23

legitim, serios și prin felul în care se manifestă, crează aparența unui drept subiectiv” (art. 1359 C. civ.).

Pentru aprecierea vinovăției se va ține seama de împrejurările în care s-a produs prejudiciul, străine de persoana autorului faptei, precum și dacă este cazul, de faptul că prejudiciul a fost cauzat de un profesionist în exploatarea unei întreprinderi (art. 1358 C. civ.).

În cazul în care victima a contribuit cu intenției sau din culpă la cauzarea ori la mărirea prejudiciului sau nu le-a evitat, în tot sau în parte, deși putea să o facă, , cel chemat să răspundă va fi ținut numai pentru partea de prejudiciu pe care a pricinuit-o (art. 1371 alin. 1 C. civ.).

Sarcina probei aparține victimei, care trebuie să dovedească existența legăturii de cauzalitate dintre faptă și prejudiciu, precum și vinovăția autorului.

Răspunderea civilă delictuală oprează de regulă, pentru fapta proprie, însă ca excepție produce efecte și în materia faptelor altei persoane, animalelor sau lucrurilor.

În ceea ce privește răspunderea civilă delictuală în domeniul medical trebuie menționată răspunderea comitenților pentru prepuși. Comitentul este obligat să repare prejudiciul cauzat de prepușii săi ori de câte ori fapta săvârșită de aceștia are legătură cu atribuțiile sau cu scopul funcțiilor încredințate (art. 1373 alin. 1 C. civ.).

Comitentul este cel care, în virtutea unui contract sau în temeiul legii, exercită direcția, supravegherea și controlul asupra celui care îndeplinește anumite funcții sau însărcinări în interesul său sau al altuia.

Este important de precizat că cel care răspunde pentru fapta altuia se poate întoarce împotriva aceluia care a cauzat prejudiciul, cu excepția cazului în care acesta din urmă nu este răspunzător pentru prejudiciul cauzat (art. 1384 C. civ.).

B. Răspunderea civilă contractuală

a). Definirea răspunderii civile contractuale. Contractul valabil încheiat *are putere de lege* între părțile contractante (art. 1270 C. civ.). Executarea obligațiilor contractuale este deci, obligatorie. În caz contrar, nexecutarea obligațiilor (de una din părți) atrage răspunderea contractuală¹⁹.

Fundamentul răspunderii contractuale se regăsește și în dispozițiile legii. Astfel, ”Orice persoană trebuie să își execute obligațiile asumate în contract”. Tot astfel, atunci când, fără justificare, un contractant nu își îndeplinește obligațiile, el

¹⁹ Potrivit art. 1350 C. civ., ”Orice persoană trebuie să își execute obligațiile pe care le-a contractat”. ”Atunci când, fără justificare, nu își îndeplinește această îndatorire, ea este răspunzătoare de prejudiciul cauzat celeilalte părți și este obligată să repare acest prejudiciu, în condițiile legii”. ”Dacă prin lege nu se prevede altfel, niciuna dintre părți nu poate înlătura aplicarea regulilor răspunderii contractuale pentru a opta în favoarea altor reguli care i-ar fi mai favorabile”.

va răspunde pentru prejudiciul cauzat celeilalte părți și va fi obligat să-l repare (art. 1350 alin. 1 și 2 C. civ.)²⁰.

Definim *răspunderea civilă contractuală* drept obligația debitorului de a repara prejudiciul cauzat creditorului prin neexecutarea, executarea necorespunzătoare ori cu întârziere a obligațiilor sale contractuale.

Precizăm că, atunci când prejudiciul nu rezultă din nerespectarea unor clauze contractuale, ci dintr-o faptă ilicită, se va angaja *răspunderea civilă delictuală (dreptul comun* în materia răspunderii civile).

Echilibrul dintre răspunderea civilă delictuală (dreptul comun în materie) și răspunderea civilă contractuală (aplicabilă rapoarturilor contractuale) este realizat prin *regula non-cumulului*. Astfel, regula împiedică invocarea răspunderii delictuale atunci când sunt întrunite condițiile răspunderii contractuale²¹.

De precizat că *regulile răspunderii contractuale sunt imperative*, niciuna dintre părți *neputând înlătura aplicarea lor*, pentru a opta în favoarea altor reguli care i-ar fi mai favorabile (art. 1350 alin. 3 C. civ.)²².

b). Condiții generale și specifice ale răspunderii civile contractuale.

Răspunderea civilă contractuală operează numai în cadrul raporturilor juridice contractuale (bilaterale). În caz contrar (de exemplu, în actele juridice unilaterale), răspunderea nu poate fi decât delictuală.

În general, condițiile răspunderii civile contractuale sunt cele impuse de dreptul comun (condițiile răspunderii civile delictuale: faptul ilicit, vinovăția, prejudiciul și raportul de cauzalitate). În materie contractuală, acestea prezintă unele particularități pe care, în continuare, le vom prezenta succint.

a). "*Faptul ilicit*" se manifestă, în materie contractuală, prin neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau cu întârziere a obligației asumate de debitor.

Potrivit art. 1516 alin. 1 C. civ., creditorul are "dreptul la îndeplinirea integrală, exactă și la timp a obligației".

Atunci când, fără justificare, debitorul *nu își execută obligația* și se află în întârziere, creditorul poate, la alegerea sa și fără a pierde dreptul la daune-interese (art. 1516 alin. 2 C. civ.):

- să ceară sau, după caz, să treacă la executarea silită a obligației;

²⁰ Pe bună dreptate, în doctrină a fost sesizat un anumit "eclectism" în privința sistematizării în Codul civil a răspunderii civile, un amestec "între regulile care privesc răspunderea propriu-zisă, condițiile răspunderii, cauze care exonerează de răspundere, cauze justificate de neexecutare etc; a se vedea I.R. Urs, P-E. Ispas, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015, p. 317.

²¹ P. Vasilescu, *Drept civil. Obligații în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 530.

²² În acest context precizăm că, *nu trebuie confundate* clauzele privind răspunderea civilă *cu anunțurile* privitoare la răspundere. Astfel, potrivit legii, un anunț care exclude sau limitează răspunderea contractuală, indiferent dacă este adus ori nu la cunoștința publicului, *nu are niciun efect*, cu excepția cazului în care acela care îl invocă face dovada că cel prejudiciat cunoștea existența anunțului la momentul încheierii contractului (art. 1356 alin. 1 C. civ.).

- să obțină rezoluțiunea sau rezilierea contractului ori, după caz, reducerea propriei obligații corelative;

- să folosească, atunci când este cazul, orice alt mijloc prevăzut de lege pentru realizarea dreptului său.

b). *Vinovăția debitorului* se manifestă prin neîndeplinirea *culpabilă a obligației* asumate în contract.

Culpa debitorului unei obligații contractuale *se prezumă prin simplul fapt al neexecutării* (art. 1548 C. civ.).

De precizat că, potrivit legii, debitorul este ținut să repare prejudiciul cauzat *cu intenție sau din culpă* (art. 1547 C. civ.).

Rezultă că în materia răspunderii contractuale, culpa și intenția produc același efecte și anume ”existența vinovăției debitorului contractual”²³.

c). *Prejudiciul* reprezintă paguba, dauna (patrimonială sau nepatrimonială) produsă creditorului.

Potrivit legii, creditorul are dreptul la daune-interese pentru repararea prejudiciului pe care debitorul i l-a cauzat și care este consecința directă și necesară a neexecutării fără justificare sau, după caz, culpabile a obligației (art. 1530 C. civ.).

Prejudiciul trebuie să fie: cert, previzibil, consecință a neexecutării, executării cu întârziere sau necorespunzătoare a obligației și imputabil debitorului

Prejudiciul este *cert* atunci când existența și întinderea sa sunt cunoscute.

Prejudiciul este *previzibil* atunci când putea fi anticipat de părțile contractante. Astfel, debitorul răspunde numai pentru prejudiciile pe care le-a prevăzut sau pe care putea să le prevadă ca urmare a neexecutării la momentul încheierii contractului, afară de cazul în care neexecutarea este intenționată ori se datorează culpei grave a acestuia (art. 1533 C. civ.)²⁴.

Prejudiciul este *consecință directă și necesară a neexecutării obligației debitorului*, atunci când nu a intervenit independent de acțiunea sau inacțiunea sa personală.

Prejudiciul este *imputabil* debitorului atunci când nu au intervenit cauzele exoneratoare de răspundere.

d). *Raportul de cauzalitate* este legătura ce trebuie să existe între neexecutarea obligației și prejudiciul produs în contract.

Creditorul trebuie să probeze efectiv legătura din prejudiciul suferit și neexecutarea obligației contractuale de către debitor.

Pentru a opera răspunderea civilă contractuală trebuie să fie îndeplinit și o *condiție specifică*, respectiv punerea în întârziere a debitorului (art. 1521-1526 C. civ.).

Punerea în întârziere se realizează printr-o *notificare* în care creditorul cere debitorului său executarea obligației asumate²⁵.

²³ I.R. Urs, P-E. Ispas, *op. cit.* (2015), p. 327.

²⁴ În doctrină s-a apreciat că prejudiciul previzibil este ”singura deosebire importantă între răspunderea civilă delictuală și cea contractuală”; a se vedea P. Vasilescu, *op. cit.* (2012), p. 542.

²⁵ Pentru amănunte privind punerea în întârziere a debitorului, a se vedea S-M. Teodoroiu, *Elemente de drept civil*, Ed. Ch Beck, București, 2012, p. 354.

c). Cauze exoneratoare de răspundere.

Răspunderea civilă *nu operează în orice situație.*

Deoarece, în cazul răspunderii civile contractuale există o prezumție relativă de culpă a debitorului, acesta poate fi liberat de răspundere, numai dacă dovedește că au existat anumite cauze exoneratorii de răspundere.

Cauzele de exoneratoare (înlăturare) de răspundere civilă (delictuală și contractuală) sunt prevăzute de art. 1351-1356 C. civ.

În materie contractuală, cauzele de exonerare se analizează, în general, tot ca în materia răspunderii delictuale (cu unele nuanțări).

În realizarea unei distincții între cele două feluri de răspundere civilă, doctrina distinge între cauze străine și cauze justificative²⁶.

Cauzele străine cu efect exonerator pentru răspunderea delictuală sunt: forța majoră și cazul fortuit (precum și fapta victimei sau a terțului).

Forța majoră constă în orice eveniment extern, imprevizibil, absolut invincibil și inevitabil.

Cazul fortuit este un eveniment care nu poate fi prevăzut și nici împiedicat de către cel care ar fi fost chemat să răspundă.

De reținut că, atunci când debitorul este exonerat de răspundere contractuală pentru un caz fortuit, el va fi (întotdeauna) exonerat și pentru forța majoră (art. 1351 alin. 4 C. civ.)²⁷.

Cauzele justificative de răspundere civilă delictuală și contractuală sunt starea de necesitate și autorizarea sau ordinul de natură legală.

Prin dispozițiile art. 1519, Codul civil reglementează și *răspunderea contractuală pentru fapta altuia*. Astfel, debitorul răspunde și pentru prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care "se folosește" pentru executarea obligațiilor sale contractuale²⁸.

În România, răspunderea juridică medicală poate fi penală, disciplinară și civilă, iar cu privire la răspunderea civilă medicală, s-au conturat opinii în sensul că este vorba de o răspundere civilă contractuală sau delictuală, respectiv întotdeauna este o răspundere civilă delictuală²⁹.

Calificarea răspunderii medicului ca fiind de natură delictuală a ridicat problema angajării răspunderii unității sanitare angajatoare în calitate de comitent în temeiul art. 1373 C. civ. În analiza acestei chestiuni s-au conturat trei orientări.

În susținerea unei orientări mai restrictive, s-a argumentat că actul medical este prestat de medic în mod independent și, deci, fără controlul și direcționarea

²⁶ P. Vasilescu, *op. cit.* (2012), p. 543-544.

²⁷ Pentru amănunte privind distincția dintre forța majoră și cazul fortuit, a se vedea O. Puie, *Contracte civile. În contextul noului Cod civil și al noului Cod de procedură civilă*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 134.135.

²⁸ Pentru amănunte privind răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia, a se vedea L. Pop, *Tratat de drept civil. Obligațiile. Volumul II. Contractul*, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 694 și urm.; I. Adam, *Drept civil. Obligațiile. Contractul*, Ed. C.H. Beck, București, 2011, p. 724 și urm.

²⁹ R. M. Călin, *Malpraxis. Răspunderea medicului și a furnizorilor de servicii medicale. Practică judiciară*, Ed. Hamangiu, București, 2014, p. 128

unității sanitare. Astfel încât lipsește raportul de prepușenie, condiție sine qua non pentru angajarea răspunderii unității sanitare în calitate de comitent. Această poziție ar fi putut avea și un temei legal în perioada în care a fost în vigoare Legea nr. 74/1995 privind exercitarea profesiei de medic, înființarea și organizarea Colegiului Medicilor din România datorită prevederilor art. 3 alin. 2, art. 4 alin. 1 teza II și art. 8 alin. 1. Însă, în temeiul art. 1 alin. 3 din O.G. nr. 124/1998, profesia de medic, ca profesie liberală, este exercitată doar într-una din formele expres și limitativ prevăzute de lege (cabinet individual, cabinet grupat, cabinete asociate, societate civilă profesională); a contraria, exercitarea profesiei în temeiul unui contract de muncă nu are caracter de profesie liberală. Astfel încât nu se poate invoca independența medicului și exonerarea de răspundere a unității sanitare.

Opinia restrictivă a fost criticată într-o lucrare invocându-se două argumente pertinente: a) existența contractului individual de muncă, principalul izvor al unui raport de prepușenie, care îndreptățește unitatea sanitară să sancționeze disciplinar medicul pentru prestarea actului medical, tocmai pentru că este o obligație de serviciu; b) însuși fundamentul obiectiv al răspunderii comitentului, indiferent că se susține răspunderea fără culpă întemeiată pe ideea de risc sau că se invocă teoria garanției.

Conform celei de a treia opinii, unitatea sanitară răspunde în calitate de comitent în situația în care acordă asistență juridică gratuită, în timp ce în cazul medicilor din unitățile sanitare private sau publice cu plată răspunderea este contractuală și deci nu există o răspundere în calitate de comitent. Astfel, dacă pentru serviciul medical există contraprestație, răspunderea este contractuală, iar dacă pentru serviciul medical nu există contraprestație, răspunderea este delictuală. Însă lipsa contraprestației nu înseamnă lipsa contractului, ci doar face ca acesta să nu fie sinalagmatic, ci liberalitate. Astfel încât și în situația în care pentru serviciul medical nu există contraprestație există contract, iar răspunderea este contractuală.

Doctrina a făcut analiza răspunderii din sistemul public de sănătate și sistemul privat de sănătate fără să facă distincția dintre dreptul public și dreptul privat. Din acest considerent s-a pornit de la premisa că și în sistemul public de sănătate există o răspundere civilă. Însă raportul dintre părți este de o anumită natură în sistemul privat (de natură contractuală) și de o altă natură în sistemul public (serviciu public în realizarea puterii de stat). Pentru acest considerent, analiza răspunderii din dreptul public ca răspundere de drept privat (de natură contractuală) a fost din start sortită eșecului. Soluția a fost simplistă în sensul că pur și simplu „s-a înlocuit”, fără niciun temei legal, obligația serviciului public (în sensul său instituțional) față de pacient cu o obligație a medicului față de pacient. Astfel încât, în mod absurd, riscul pentru actul medical nu era suportat de debitorul obligației de a presta acest act medical, ci de angajatul său. Dar între medicul din sistemul public și pacient nu exista un contract, motiv pentru care răspunderea trebuia să fie una delictuală. Aceasta cu atât mai mult cu cât dreptul pretins a fi încălcat prin actul medical defectuos ar fi viața, sănătatea, integritatea corporală.

În România ipoteza nu s-a impus deoarece legea reglementează conținutul raportului obligațional, dar ea nu se substituie izvorului acestui raport, care, ca și până acum, poate fi unul contractual sau delictual. Mai mult decât atât, este adekvat că atât în sectorul public cât și în cel privat, medicul are aceleași obligații, dar repararea prejudiciului generat de încălcarea acestor obligații se realizează în mod diferit. Astfel o dovadă concludentă este procedura confuză instituită de Legea nr.

95/2006 prin art. 668-674, care impun o procedură alternativă dreptului comun de stabilire a cazurilor de răspundere civilă pentru medici, în cadrul căreia decizia pronunțată de Comisie doar stabilește din punct de vedere tehnic existența situației de malpraxis și nu are competența legală de a acorda despăgubiri. Motiv pentru care va trebui urmată procedura de drept comun, însă aceasta este diferită pentru sistemul privat față de sistemul public de sănătate.

Respinsă de doctrina franceză, teoria naturii juridice legale a fost reluată în literatura română sub denumirea de răspundere a profesioniștilor. Așadar, cu un nou fundament, și după adoptarea Legii nr. 95/2006 se susține ideea că întregul spectru al răspunderii medicale pentru actul medical este ocupat de răspunderea medicului. De această dată se merge mult prea departe și se afirmă că această răspundere a profesionistului ar fi una fără culpă, care ar tinde chiar către o răspundere obiectivă.

Potrivit acestei ipoteze se ignoră: a) reglementarea legală din art. 642 alin. 2 din Legea nr. 95/2006 care impune expres pentru angajarea răspunderii condiția existenței neglijenței sau imprudenței, ambele forme ale vinovăției (culpei); b) natura juridică a obligației medicului care este o obligație de diligență (subliniem: de mijloc, nu de rezultat); c) dispozițiile art. 644 alin. 2 din Legea nr. 95/2006 datorită căruia, deși discutăm despre răspunderea medicului, în acest raport obligațional unitatea sanitară are calitatea de codebitor deoarece unitatea sanitară răspunde solidar cu medicul. Astfel încât nu putem vorbi despre o răspundere a profesioniștilor atâta timp cât obligația este cu pluralitate de subiecte pasive, iar debitor principal - și nu doar garant al obligației de reparare - este unitatea sanitară. Tocmai această solidaritate, modalitate a obligației cu pluralitate de subiecte, a determinat prezentul studiu.

Relația dintre pacient și medic a fost întotdeauna și este și în prezent un raport juridic³⁰. Acest raport juridic este unul special datorită conținutului său: dreptul subiectului activ, pacientul, nu este un drept nepatrimonial (integritatea corporală, sănătatea, viața etc.), ci un drept patrimonial (evaluabil în bani): dreptul de a i se presta un serviciu medical corespunzător. Mai mult decât atât, spre deosebire de obligațiile nepatrimoniale care nu presupun obligații corelative, acest/ e drept/drepturi ale pacientului implică și obligații corelative (cu titlu de exemplu, plata onorariului). Aceasta și pentru că subiectul pasiv al raportului nu este reprezentat de o categorie generică de subiecte de drept privită impersonal (medicii în general), ci este un subiect pasiv determinat (un anumit medic/medici) chiar de pacient prin acordul său. Astfel încât am putea concluziona că dreptul/drepturile pacientului (cele din raportul inițial, care sunt încălcate prin actul medical defectuos) sunt relative (de creanță) și, deci, încălcarea lui angajează răspunderea contractuală.

Nu trebuie să ignorăm însă faptul că prin Legea nr. 95/2006 se instituie obligații pentru neîndeplinirea cărora medicul răspunde; obligații premergătoare sau adiacente actului medical propriu-zis aflat până acum singur la baza discuției răspundere contractuală sau delictuală. Astfel, în temeiul art. 642 alin. 3 și art. 649-650, medicul are obligația de a obține consimțământul informat al pacientului³¹. La

³⁰ <http://legeaz.net/dictionar-juridic/raport-serviciu>

³¹ D. Cimpoeru, *op. cit.*, p.151

prima vedere, am fi în fața unei confirmări legale a naturii contractuale a răspunderii, deoarece dacă vorbim de consimțământ, înseamnă că suntem în fața unui act juridic, însă problema nu este pe deplin rezolvată deoarece există obligația de informare, care este una precontractuală și deci neîndeplinirea ei nu poate atrage o răspundere contractuală. Mai mult decât atât, neîndeplinirea ei poate constitui viciu de consimțământ sub forma dolului prin reticență și poate atrage anulabilitatea contractului care, datorită faptului că se consideră că nu a existat niciodată, nu poate reprezenta temeiul răspunderii medicului. În concluzie, neîndeplinirea obligației de informare atrage răspunderea delictuală³². Odată ce medicul și-a îndeplinit obligația de informare, nu înseamnă că avem deja un contract. Acesta se naște doar în momentul exprimării consimțământului. Dacă pacientul sau persoana abilitată poate dar nu-și manifestă consimțământul, rezultă că nu avem un contract, situație în care, dacă medicul efectuează un act medical, răspunde tot pe temei delictual, deoarece nu există contract.

Încheierea contractului medical se realizează la momentul manifestării acordului direct de către pacient sau în situații excepționale de către persoana abilitată, iar răspunderea medicului se va angaja în temeiul acestui contract, chiar dacă obligațiile pentru neîndeplinirea cărora răspunde sunt prevăzute de lege. Doctrina română a respins această poziție, argumentând că, în situațiile în care se cauzează o vătămare corporală, temeiul răspunderii este cel delictual și nu contractual, deoarece orice convenție care ar avea ca obiect viața, sănătatea etc. este nulă în baza art. 1229 C. civ.³³. Avem aici o falsă problemă întrucât acest text legal nu are nicio incidență în contractul medical. Astfel, art 1229 C. civ.: „Numai lucrurile ce sunt în comerț pot fi obiectul unui contract” instituie o condiție de valabilitate pentru contractele care au un obiect material un bun care trebuie să se afle în circuitul civil. Contractul medical nu are un obiect material, deoarece el este un contract de prestări servicii: nu are ca obiect un lucru care nu se află în circuitul civil (corpul uman, în general, sau părți ale lui, în particular), ci are ca obiect prestarea unui serviciu medical. Obligația despre care discutăm nu este o obligație de a da în sarcina pacientului, ci o obligație de a face din partea medicului. Mai mult decât atât, în temeiul său pacientul nu este debitor al vreunei obligații de a-și mutila sau dezmembra corpul, ci, dimpotrivă, el este creditor al unei obligații constând într-un serviciu medical. Nu putem să nu ne referim aici și la cauza contractului, care trebuie să existe și să fie licită și morală. Dacă acest contract ar fi unul prohibit de lege sau contrar ordinii publice, el ar fi nul însă scopul lui nu este nicidecum permiterea vătămării corporale a pacientului, ci, dimpotrivă, salvarea vieții sau ameliorarea sănătății lui. Pacientul își manifestă acordul informat cu privire la o intervenție fizică (efectuarea unei incizii) sau chimică (administrarea unui medicament) asupra corpului său care se va presta conform metodologiei și standardelor determinate prin cercetare, confirmate prin testare, omologate și chiar prevăzute de legislație. În situația în care pacientul nu a fost prealabil informat cu privire la intervenția fizică sau chimică, contractul medical ar fi anulabil pentru eroare sau dol.

³² Gh. Bălan, D. Bulgaru Iliescu, *Răspunderea juridică medicală în România: malpraxisul și infracțiunile medicale*, Ed. Hamangiu, București, 2015, p. 46 și urm.

³³ R.M. Călin, *op.cit.*, p. 128-129

Există cazul special al prelevării și transplantului de organe, țesuturi și celule de origine umană, care beneficiază de o reglementare distinctă, cu privire la care s-a afirmat că natura juridică a răspunderii este delictuală. Argumentul este acela că în temeiul art. 144 lit. f) din Legea nr. 95/2006, organele, țesuturile și celulele de origine umană nu pot face obiectul unor acte sau fapte juridice. Susținerea se întemeiază pe o interpretare greșită a textului de lege invocat, deoarece însăși această normă obligă la încheierea unui act juridic cu titlu gratuit și cu mențiunea că el nu deghizează un act cu titlu oneros, adică interzice simulația. Astfel, el se referă la raportul dintre donator și primitor, instituind un contract unilateral în care donatorul transmite către donatar obiectul material - organele, țesuturile și celulele de origine umană fără ca primitorul să aibă o obligație corelativă pecuniară. El nu se referă la relația dintre donator și donatar, pe de o parte, și medic, pe de altă parte, care nu are un obiect material în general, ci, dimpotrivă, medicul prestează un serviciu pentru care legea nu interzice remunerația. Medicul nu dă un organ în schimbul unei sume de bani, ceea ce este interzis de art. 144 lit. f) din Legea nr. 95/2006 tocmai pentru că societatea sancționează această posibilă practică ca imorală; el face doar prelevarea și transplantul în exercitarea profesiei sale pentru care este plătit, iar societatea nu o condamnă ca imorală, ci, dimpotrivă, angajează medici în sistemul public de sănătate.

BIBLIOGRAFIE

- I.Adam, *Drept civil. Obligațiile. Contractul*, Ed. C.H. Beck, București, 2011
- I.M. Anghel, FR. Deak, M.F. Popa, *Răspunderea civilă*, Ed. Științifică, București, 1970
- Gh. Bălan, D. Bulgaru Iliescu, *Răspunderea juridică medicală în România: malpraxisul și infracțiunile medicale*, Ed. Hamangiu, București, 2015
- R. M. Călin, *Malpraxis. Răspunderea medicului și a furnizorilor de servicii medicale. Practică judiciară*, Ed. Hamangiu, București, 2014
- D. Cimpoeu, *Malpraxisul*, Ed. C.H.Beck, București, 2013
- M. Costin, *Răspunderea juridică în R.S.R.*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974
- M. Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Academiei, București, 1972
- M. Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București, 1966
- L. POP, I-F. POPA, S.I. VIDU, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012
- L. Pop, *Tratat de drept civil. Obligațiile. Volumul II. Contractul*, Ed. Universul Juridic, București, 2009
- L. Pop, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Universitatea Babeș-Bolyai, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994
- O. Puie, *Contracte civile. În contextul noului Cod civil și al noului Cod de procedură civilă*, Ed. Universul Juridic, București, 2014
- L. Stănciulescu, *Drept civil. Contracte*, Ed. Hamangiu, București, 2014

L. Stănciulescu, V. Nemeș, *Dreptul contractelor civile și comerciale*, Ed. Hamangiu, București, 2013
S-M. Teodoroiu, *Elemente de drept civil*, Ed. Ch Beck, București, 2012
I.R. Urs, P-E. Ispas, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015
P. Vasilescu, *Drept civil. Obligații în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012
Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil. Legea de punere în aplicare a noului Cod Civil
Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății publicată în Monitorul Oficial nr. 372 din 28 aprilie 2006
O.U.G. nr. 35/2012 pentru modificarea și completarea unor acte normative în domeniul sanitar, act publicat în Monitorul Oficial nr.434 din 30 iunie 2012